

Część I. Ogólna

Rozdział I. Pojęcie i zakres prawa prywatnego międzynarodowego

Literatura: *L. Antonowicz*, Podręcznik prawa międzynarodowego, Warszawa 1998; *L. Babiński*, Zagadnienia współczesnego polskiego prawa międzynarodowego prywatnego, Warszawa 1958; *S.A. Bayitch, J.L. Siqueiros*, Conflict of Laws. Mexico and the United States, Florida 1968; *R. Bierzanek, J. Symonides*, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 1994; *A.N.J. Briggs*, Conflict of Laws in a Nutshell. Nutshell Series, London 1970; *Z. Cowen*, American – Australian Private International Law, New York 1957; *W. Czaplinski*, Prawo międzynarodowe prywatne. Zarys wykładu, Warszawa 1984; *tenże*, Refleksje nad wieloznacznością pojęcia terytorialności w teorii międzynarodowego prawa prywatnego, SC 1963, t. III; *W. Czaplinski, A. Wyrozumski*, Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe, Warszawa 1999; *J. Jakubowski*, Funkcje i zakres prawa prywatnego międzynarodowego, PiP 1966, z. 11; *K. Kocot, K. Wolfke*, Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego, Wrocław–Warszawa 1976; *W. Ludwiczak*, Międzynarodowe prawo prywatne, Poznań 1996; *P. Nygh*, Reform of Private International Law in Australia, RabelsZ 1994, z. 58; *M. Pazdan*, Prawo prywatne międzynarodowe, Warszawa 1996; *tenże*, Prawo prywatne międzynarodowe, Warszawa 2017; *tenże* (red.), System Prawa Prywatnego, t. 20A, 20B, 20C, Warszawa 2014, 2015; *J. Poczubot*, Kodyfikacje prawa prywatnego międzynarodowego, Warszawa 1991; *K. Przybyłowski*, Prawo prywatne międzynarodowe. Część ogólna, Lwów 1935; *M. Sośniak*, Prawo prywatne międzynarodowe, Katowice 1978; *S.C. Symeonides*, Private International Law Codification in a Mixed Jurisdiction. The Louisiana Experience, RabelsZ 1993, z. 57; *I. Szászy*, Private International Law in European People’s Democracies, Budapest 1964; *S. Szer*, Podstawowe zagadnienia międzynarodowego prawa prywatnego. Część ogólna, Warszawa 1951; *H. Trammer*, O prawie prywatnym międzynarodowym, PiZ 1966, Nr 7; *U.U. Uche*, Conflict of Laws in a Multi-Ethnic Setting. Lesson from Anglophone Africa, Rec. des cours 1991, III, vol. 228; *B. Walaszek, M. Sośniak*, Międzynarodowe prawo prywatne, Kraków 1965; *M. Wolff*, Private International Law, Scientia Verlag Aalen 1977; *F. Zoll*, Międzynarodowe i międzydzielnicowe prawo prywatne w zarysie, Kraków 1945.

§ 1. Wprowadzenie

Jeżeli skutki zdarzeń, które miały miejsce w Polsce, powstają w Polsce **1** względem polskich obywateli, nie mamy powodu zastanawiać się nad tym, czy stosować polskie prawo. Gdy jednak mamy do czynienia ze zdarzeniami, które rodzą skutki za granicą lub ze zdarzeniami, które miały miejsce za granicą, ale rodzą skutki w Polsce, sprawa przedstawia się inaczej. Powstaje wówczas pyta-

nie – czy na pewno należy zastosować polskie prawo? Z drugiej strony, pojawia się wątpliwość, czy w ogóle możliwe jest stosowanie innego prawa niż własne?

Prawo prywatne międzynarodowe jest dziedziną prawa regulującą kolizje praw, które mogą wystąpić w związku ze stanem faktycznym (mówiąc inaczej: sytuacją lub stosunkiem prawnym). Aby doszło do takiej kolizji, stan faktyczny musi być związany z co najmniej dwoma państwami, a co za tym idzie – systemami prawnymi tych państw. Obrót prawny, tak jak i obrót gospodarczy nie sprowadza się do czynności podejmowanych w ramach jednego terytorium państwowego. To samo dotyczy spraw, które – co prawda – nie mają wymiaru gospodarczego, ale związane są z sytuacją osobistą czy rodzinną osób, których dotyczą (np. sprawy związane z zawarciem małżeństwa, rozwodem, sprawowaniem władzy rodzicielskiej). Możliwe zatem są sytuacje, kiedy w obrocie prawnym uczestniczą osoby pochodzące z różnych państw. Każda z tych osób związana jest czy to przez pryzmat obywatelstwa, czy miejsca zamieszkania, z innym państwem.

Przykładem może być zawarcie umowy sprzedaży samochodu między Polakiem a Niemcem, zawarcie związku małżeńskiego między Francuzką a Amerykaninem, przysposobienie Rumuna przez Kanadyjczyka. Możliwe jest również zawarcie przez Polaka i Austriaka umowy dotyczącej nieruchomości położonej w Wielkiej Brytanii, jak i dziedziczenie przez Rosjan ruchomości i nieruchomości pozostawionych przez zmarłego Holendra. Przykłady mogą dotyczyć także obrotu profesjonalnego, a więc np. zawierania międzynarodowych transakcji handlowych przez osoby prawne, czy też działania w Polsce pełnomocnika zagranicznej firmy. Takich hipotetycznych sytuacji jest bardzo wiele. Oczywiście nie pozostają one tylko w sferze imagacji. W związku z coraz bardziej ożywionym ruchem osobowym między państwami, bardziej ożywiony staje się również obrót prawny.

W rozważaniach nad prawem prywatnym międzynarodowym należy zastanowić się nad tym, w jakim celu i przez kogo zostało ono stworzone. W większości przypadków każda z osób zainteresowanych rozstrzygnięciem jednej z takich spraw wolałaby, aby nastąpiło ono na podstawie jej prawa lub aby zostały spełnione jej oczekiwania odnośnie do rozstrzygnięcia na podstawie prawa innego niż własne. Aby tak się mogło stać, potrzebne było wprowadzenie reguł postępowania w przypadkach, kiedy stosunek prawny wykracza poza obszar jednego państwa. Reguły te powinny wskazywać, jakie prawo w takiej sytuacji zastosować oraz jaki element decyduje o zastosowaniu tego prawa. Innymi słowy, odpowiadać na pytania: jakie prawo stosować i dlaczego? Ponieważ dochodziło do kolizji praw (ustaw), reguły, które miały je regulować, nazwane zostały **prawem kolizyjnym**, a normy w nim zawarte – **normami kolizyjnymi**. Reguły te na początku miały charakter uniwersalny, a więc nie było prawa kolizyjnego polskiego, niemieckiego, francuskiego, tylko jedno prawo kolizyjne. Dopiero od czasu pojawienia się wielkich kodyfikacji prawa cywilnego

w Europie w XIX w. prawo to zaczęło nabierać innego charakteru. Każde państwo wprowadzało własne normy kolizyjne. Zaczęły się pojawiać odmienności między prawami kolizyjnymi stworzonymi na bazie własnych tradycji prawnych, odmiennych kultur i instytucji prawnych. Prawo kolizyjne straciło charakter uniwersalny. Pozostały jedynie utrwalone w praktyce niektóre z reguł, jak stosowanie *legis rei sitae* do praw rzeczowych na nieruchomościach. Stało się tak również dzięki zapożyczeniu pewnych reguł, jak to miało miejsce w przypadku recepcji Kodeksu Napoleona w wielu państwach europejskich, ale również niemieckiego prawa w Japonii, angielskiego – w Stanach Zjednoczonych, Szkocji, Kanadzie i w niektórych państwach afrykańskich.

W obecnych czasach nie ma wątpliwości, że prawo prywatne międzynarodowe jest **jedną z dziedzin prawa wewnętrznego** – krajowego. Jest stanowione przez ustawodawcę krajowego – zwykle w formie odrębnej ustawy, choć zdarza się, że normy kolizyjne stanowią część Kodeksu cywilnego. Powstaje w drodze prawotwórstwa autonomicznego poszczególnych państw. Jednak w drugiej połowie XX w. pojawiła się wyraźna tendencja do rozszerzenia koncepcji zasięgu tego prawa i do włączenia weń prawa jednolitego. W związku z licznymi próbami kodyfikacji o charakterze międzynarodowym, nie zawsze zresztą udanymi, przyjęto, że w skład prawa prywatnego międzynarodowego wchodzi również normy tworzone w drodze prawotwórstwa międzynarodowego. A więc w pewnym stopniu nastąpił powrót do pierwotnego rozumienia prawa kolizyjnego jako zbioru reguł uniwersalnych. Oczywiście to wyłącznie uniwersalne jego postrzeganie pozostaje w dużej mierze w sferze idei lub postulatu.

Sam termin „prawo prywatne międzynarodowe” nie jest precyzyjny. Został po raz pierwszy użyty w XIX w. przez amerykańskiego uczonego – *J. Story’ego*. Zastąpił w dużej mierze poprzednie nazewnictwo – prawo kolizyjne, konflikt praw. Choć poddawane krytyce w związku z tym, że prawo to nie zawierało norm kreujących kolizję czy konflikt między prawami, a miało regulować czy eliminować te kolizje, oddawało istotę tego prawa. Termin „prawo prywatne międzynarodowe” przywołuje na myśl analogie z prawem międzynarodowym publicznym, a nie jest ich wiele. Już w okresie największego rozkwitu prawa rzymskiego (w epoce prawa klasycznego) *Ulpian* przedstawił podział prawa na publiczne i prywatne. Prawo publiczne ma na celu interes państwa i ochronę jego instytucji oraz regulację stosunków między tymi instytucjami. Prawo prywatne reguluje wzajemne **relacje między osobami** w zakresie ich praw osobistych i majątkowych – i chroni ich interesy. W większości systemów prawnych rozdział ten jest wyraźny. Prawo publiczne może, co prawda, w pewnym stopniu kształtować relacje międzyosobowe (np. poprzez

realizację określonych w konstytucji wolności i praw człowieka i obywatela), a więc wkraczać w domenę prawa prywatnego. Ponadto ustawodawca pozostawia sobie możliwość ingerowania w treść stosunków prawnych o charakterze prywatnym, również w prawie prywatnym międzynarodowym (**klauzula porządku publicznego**). Na początku XX w. powstała nawet koncepcja łącząca prawo międzynarodowe publiczne i prawo prywatne międzynarodowe w jedną dziedzinę. Jej twórca, *G. Scelle*, twierdził, że prawo międzynarodowe reguluje wszystkie stosunki w płaszczyźnie międzynarodowej. Zawiera zatem wszystkie normy, które odnoszą się do stosunków o charakterze międzynarodowym. Dzieli się na publiczne i prywatne, według podziału przyjętego przez *Ulpiana*. Niezmienione pozostają funkcje obu praw. Prawo prywatne ma regulować stosunki między osobami fizycznymi i prawnymi, wykraczające poza terytorium jednego państwa.

Teza, którą możemy wywieść z terminu prawo prywatne międzynarodowe, zakłada, że powinno ono zawierać normy uniwersalne, tak jak prawo międzynarodowe publiczne, którego głównym źródłem są umowy międzynarodowe. Paradoksalnie jednak jedynym źródłem, które nie budziło wątpliwości w doktrynie, są akty prawne pochodzenia krajowego, zawierające niewiele uniwersalnych, tradycyjnych reguł.

W erze liberalizacji przepisów dotyczących przepływu osób i środków płatniczych między terytoriami różnych państw coraz częstsze stają się kontakty personalne różnej natury. Szczególnego znaczenia nabierają relacje o charakterze prawnym, a więc takie, których następstwem jest zastosowanie przepisów jakiegoś prawa. Problemem, który nurtował i nurtuje nadal przedstawicieli doktryny prawa prywatnego międzynarodowego na świecie, jest zagadnienie, jakie prawo powinno być zastosowane i w jaki sposób ma ono zostać wskazane. Może tu zaistnieć pewna sprzeczność pomiędzy interesem państwa, w systemie którego znajduje się prawo prywatne międzynarodowe i które chroni własne terytorium i własnych obywateli, a interesem osób (fizycznych i prawnych), które powodują powstanie stosunków prawnych. Można też mówić o sprzeczności pomiędzy określonymi w podstawowych aktach prawa krajowego (konstytucji, ustawach) priorytetach ustrojowych i prawnych państwa a postulatem przewidywalności i elastyczności prawa w stosunku do osób pochodzących z własnego i obcego obszaru prawnego. Pojawia się pytanie, co jest zadaniem prawa prywatnego międzynarodowego? Czy jest nim wyraźne odróżnienie osób wchodzących w relacje prawne, czy powinno ono zawierać logiczne i akceptowalne społecznie reguły postępowania? A więc czy jest to tylko prawo określające procedurę (mechanizmy) postępowania, czy narzędzie polityki państwowej?

§ 2. Funkcje

W większości pozycji naukowych poświęconych prawu prywatnemu międzynarodowemu jako główną jego funkcję przedstawia się **rozgraniczenie sfery działania praw różnych państw** (K. Przybyłowski, M. Pazdan) w **stosunkach z tzw. elementem obcym** (zagranicznym), przy czym pojęcie stosunku z takim elementem rozumiane jest jako stosunek, który nie jest zamknięty w obrębie jednego państwa. Oznacza to, że wykracza on poza jeden obszar prawny, wiąże z innym (obcym) prawem. Przyjmuje się, że powiązanie to musi być istotne. Odzwierciedlają je łączniki przyjęte w prawie prywatnym międzynarodowym *forum*. Dopiero poprzez zastosowanie łączników możliwa jest ocena, czy element obcy faktycznie łączy stosunek z prawem własnym, czy obcym.

Sporne pozostaje, czy prawo prywatne międzynarodowe dotyczy tylko tego typu stosunków prawnych, czy odnosi się do wszystkich stosunków prawnych. Za tym ostatnim poglądem optują K. Przybyłowski, H. Trammer, M. Pazdan, B. Walaszek, M. Sośniak. Natomiast za ograniczeniem zasięgu norm kolizyjnych do stosunków międzynarodowych (stosunków z elementem obcym) opowiadają się W. Ludwiczak, E. Wierzbowski, J. Jakubowski, S. Soltysiński. Z punktu widzenia praktyki trudno jest zakładać, aby każdy stosunek prawny z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego, opiekuńczego i prawa pracy był poddawany analizie w aspekcie właściwości prawa. Z drugiej jednak strony, jeżeli założyć, że intensywność powiązania można ocenić przez pryzmat łączników, to jest to możliwe dopiero po zastosowaniu normy kolizyjnej. Wówczas okazuje się, czy jest to stosunek z elementem obcym, czy w całości związany z prawem polskim. W doktrynie brytyjskiej pojawiła się również teoria, według której właściwość prawa w świetle prawa prywatnego międzynarodowego określa się w drodze rozstrzygnięcia kwestii wstępnej (M. Wolff). Jest ona konsekwencją angloamerykańskiego, odmiennego niż w Polsce i większości państw założenia, że każdy stosunek reguluje *lex fori* (prawo obowiązujące w siedzibie sądu orzekającego).

Pomimo sporów co do zasięgu norm kolizyjnych bezsporne jest, że funkcją prawa międzynarodowego prywatnego jest również **ustalenie związku danej sytuacji prawnej czy stanu faktycznego z obszarem prawnym**, bez względu na to, czy własnym, czy obcym. A więc dalej idąc – taką funkcją jest także **wyznaczenie właściwości prawa**. Wyznaczenie właściwości prawa jest wskazaniem, po ustaleniu związku i jego intensywności, prawa właściwego do rozstrzygnięcia danej sprawy. W świetle tego prawa można dopiero ocenić, czy stan faktyczny będzie w ogóle przedmiotem merytorycznego rozstrzygnięcia. Wskazanie prawa jako właściwego powoduje jednocześnie obowiązek zasto-

sowania tego prawa. Jest to więc również niejako „upoważnienie” do stosowania prawa obcego na własnym terytorium – z reguły nakaz jego zastosowania. Obce przepisy stosowane są z mocy własnego prawa – własnych norm kolizyjnych zawartych w ustawie – Prawo prywatne międzynarodowe lub innym źródle tego prawa.

Z pewnością można też stwierdzić, że funkcją tego prawa jest **rozstrzygnięcie kolizji między systemami prawnymi**. Jeśli wziąć pod uwagę zakres i zasięg konwencji międzynarodowych ujednociających zagadnienia kolizyjne to można nawet pójść dalej i mówić o likwidacji kolizji.

Z punktu widzenia współpracy między państwami taką funkcją będzie również **ułatwienie obrotu prawnego między państwami**, a ściślej – między osobami fizycznymi i prawnymi z tych państw pochodzącymi.

Dość dyskusyjne jest natomiast, czy funkcją prawa jest również bezpośrednie rozstrzygnięcie stosunków prawnych za pomocą norm merytorycznych. Koncepcja ta została stworzona przez zwolenników włączenia do zakresu źródeł prawa prywatnego międzynarodowego również aktów prawnych przyjętych w drodze prawotwórstwa krajowego lub międzynarodowego, zawierających normy merytoryczne. Nie jest ona jednak powszechnie akceptowana, głównie z racji tradycyjnego ujmowania norm prawa prywatnego międzynarodowego jako norm kolizyjnych.

§ 3. Definicja

- 3 W doktrynie występuje wielość definicji prawa prywatnego międzynarodowego. W zasadzie nie ma między nimi zasadniczych różnic, z całą pewnością jest zaś wiele podobieństw. Zatem *K. Przybyłowski* twierdził, że prawem prywatnym międzynarodowym jest ogół norm rozgraniczających w stosunkach prywatno-prawnych sfery działania praw różnych państw, a to przez określenie, które z nich należy zastosować. Według *F. Zolla* normy, które oznaczają i określają prawo właściwe dla stosunków prywatnoprawnych, wychodzących w swych czynnikach i funkcjach poza granice danego państwa, nazywamy międzynarodowym prawem prywatnym. Jest nim również zespół norm obowiązujących na obszarze pewnego państwa, których przedmiotem jest wskazanie systemu prawnego (własnego lub obcego), właściwego dla rozstrzygnięcia stosunku prawnego z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, w którego stanie faktycznym jest element obcy (element międzynarodowy, element zagraniczny, stosunek międzynarodowy – *W. Ludwiczak*). Prawo prywatne międzynarodowe możemy również rozumieć zarówno jako ze-

spół norm stosowanych do osób prywatnych w ich stosunkach międzynarodowych (*C.M. Schmitthoff*), jak i jako zespół norm określających, który z różnych obowiązujących w danej chwili systemów prawnych ma mieć zastosowanie do danego stanu faktycznego (*M. Wolff*).

W art. 1 § 1 nieobowiązującej już ustawy z 12.11.1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 46, poz. 290 ze zm.) znajduje się wskazanie, że określa ona **prawo właściwe dla międzynarodowych stosunków osobistych i majątkowych w zakresie prawa cywilnego, rodzinnego, opiekuńczego oraz prawa pracy**, podczas gdy w świetle art. 1 nowej ustawy z 4.2.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 1792) reguluje ona **właściwość prawa dla stosunków z zakresu prawa prywatnego związanych z więcej niż jednym państwem**.

I. Pojęcie prawa prywatnego międzynarodowego w ujęciu wąskim

Współczesna koncepcja prawa prywatnego międzynarodowego kształtowała się w XIX w. Jej wyrazem stały się europejskie kodyfikacje prawa zawierające normy regulujące sytuacje życiowe (stosunki), które łączą się z obszarem prawnym więcej niż jednego państwa, czyli tzw. **stosunki z elementem obcym**. Oczywiście konsekwencją powstania takich sytuacji życiowych była konieczność rozstrzygnięcia, według reżimu prawnego którego państwa będą rozstrzygane sprawy z nich wynikające lub z nimi związane. Dla prawa prywatnego międzynarodowego przyjęto **metodę tzw. regulacji pośredniej**, czyli wskazania prawa właściwego dla rozstrzygnięcia kwestii w drodze zastosowania norm kolizyjnych. 4

Normy kolizyjne mają za zadanie rozgraniczenie sfery działania systemów prawnych, nie odnoszą się do kwestii merytorycznych i nie stanowią rozstrzygnięcia merytorycznego. Dla odmiany, rozwiązanie stosowane w prawie merytorycznym zwane jest **regulacją bezpośrednią**. Realizuje się ją w drodze zastosowania norm merytorycznych.

Normy kolizyjne, charakterystyczne dla prawa prywatnego międzynarodowego, często nazywane są **normami o normach**. Są odmianą norm kompetencyjnych, wskazujących kompetencje właściwych organów. Różnią się od nich tym, że wskazują właściwość systemów prawnych (systemów norm merytorycznych). Stanowią część reżimu prawnego danego państwa. Powstają w wyniku prawotwórstwa krajowego, odnoszą się do sytuacji z elementem zagranicznym (obcym) i na tym polega ich międzynarodowy charakter. W ustawodawstwie polskim normy kolizyjne stanowiące prawo prywatne międzynarodowe znajdują się przede wszystkim w ustawie dołączanej do zestawu aktów

prawnych publikowanych razem z Kodeksem cywilnym, przez co podkreśla się ich związek z zakresem prawa cywilnego.

Wąskie pojmowanie prawa prywatnego międzynarodowego sprowadza się do nadania mu charakteru **prawa całkowicie mieszczącego się w prawie wewnętrznym**. Przyjmuje się zatem, że jest to prawo, którego źródła stanowią akty normatywne prawa wewnętrznego, jak ustawy. Charakterystyczne dla tych aktów jest, że zawarte są w nich normy kolizyjne. Przyjmuje się, że tylko takie normy tworzą prawo prywatne międzynarodowe. Wynikiem takiego rozumowania jest teza, że prawo to nie ma charakteru uniwersalnego, a katalog jego źródeł jest ograniczony do krajowych aktów normatywnych zawierających normy kolizyjne. Zatem **prawo prywatne międzynarodowe jest utożsamiane z prawem kolizyjnym**.

II. Pojęcie prawa prywatnego międzynarodowego w ujęciu szerokim

- 5 W drugiej połowie XX w. nastąpił dynamiczny rozwój międzynarodowej unifikacji prawa. Unifikacja oznaczała ujednoczenie, przyjęcie uniwersalnych reguł przez państwa zawierające umowy międzynarodowe. Dotyczyła ona zarówno prawa merytorycznego, jak i prawa kolizyjnego. Co więcej, zaczęto również dostrzegać wzrastającą rolę prawa zwyczajowego oraz praktyki. Pojawił się zatem problem, jaka jest relacja między prawem prywatnym międzynarodowym w klasycznej koncepcji (wąskie ujęcie sprowadzające się do norm kolizyjnych zawartych w aktach normatywnych prawa krajowego) do zunifikowanych reguł zawartych w konwencjach. Kontrowersje wzbudzało poszerzenie katalogu źródeł prawa o źródła pochodzenia międzynarodowego, ale także stwierdzenie, że prawo prywatne międzynarodowe tworzą również normy merytoryczne.

Zwolennikiem szerokiego pojmowania prawa prywatnego międzynarodowego był w polskiej doktrynie *J. Jakubowski*. Twierdził, że taka koncepcja prawa odzwierciedla potrzeby rozwijającego się obrotu prawnego i gospodarczego. Przedstawił definicję, w świetle której prawo prywatne międzynarodowe jest dziedziną prawa regulującą stosunki o charakterze międzynarodowym osób fizycznych i prawnych w sposób zarówno pośredni (normy kolizyjne), jak i bezpośredni (normy merytoryczne), przy pomocy norm powstałych tak w drodze ustawodawstwa krajowego, jak i ustawodawstwa międzynarodowego i międzynarodowej uniformizacji zwyczajów.

Z definicji tej wynika, że prawo prywatne międzynarodowe jest po trosze odpowiednikiem prawa międzynarodowego publicznego w zakresie międzyna-

rodowych stosunków osób fizycznych i prawnych. Oznacza to także, że **obejmuje ono również, poza normami kolizyjnymi, normy merytoryczne** pochodzenia krajowego lub ujednolicone. W takim ujęciu stanowi ono dziedzinę złożoną, poprzez niejednorodność źródeł (źródła międzynarodowe i krajowe) oraz różny charakter norm (normy kolizyjne i merytoryczne).

Doktryna prawa prywatnego międzynarodowego wciąż nie jest jednolita w kwestii przyjęcia jednej z powyższych jego koncepcji. Przyjmuje się, że pierwsza z nich, zakładająca pojmowanie prawa w znaczeniu węższym, zwana jest koncepcją nacjonalistyczną lub partykularystyczną. Natomiast druga – zwana jest kierunkiem uniwersalistycznym lub internacjonalistycznym. Wyrazem przeciwstawienia się przyjęciu któregoś z tych skrajnych ujęć jest koncepcja pogodzenia krajowego charakteru prawa prywatnego międzynarodowego z jego międzynarodowymi funkcjami. Zwana jest koncepcją prawnoporównawczą lub komparatystyczną. Ożywione dyskusje dotyczące charakteru prawa prywatnego międzynarodowego miały miejsce zwłaszcza w latach 50. i 60. XX w. Zakończyły się nie wnosząc nic do już ugruntowanych teorii. W literaturze europejskiej najczęściej można spotkać się ze stanowiskami akceptującymi poszerzenie charakteru prawa ze względu na jego międzynarodową funkcję, jednak wciąż mocno dyskusyjne jest, czy prawo to tworzą również normy merytoryczne. Natomiast przedstawiciele doktryny amerykańskiej z reguły prezentują nacjonalistyczną koncepcję prawa.

Tabela 1. Prawo prywatne międzynarodowe w ujęciu wąskim i szerokim

	Podmioty	Zakres	Źródła	Sposób regulacji
1	2	3	4	5
Prawo prywatne międzynarodowe w ujęciu wąskim	1) osoby fizyczne, 2) osoby prawne	Stosunki osobiste i majątkowe w zakresie: 1) prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy, 2) innych praw zawierających normy oparte na cywilistycznej metodzie regulacji (prawo handlowe)	Akty normatywne pochodzenia krajowego	Regulacja pośrednia (normy kolizyjne)

1	2	3	4	5
Prawo prywatne międzynarodowe w ujęciu szerokim	1) osoby fizyczne, 2) osoby prawne	Stosunki osobiste i majątkowe w zakresie: 1) prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy, 2) innych praw zawierających normy oparte na cywilistycznej metodzie regulacji (prawo handlowe)	1) akty normatywne pochodzenia krajowego, 2) akty normatywne pochodzenia międzynarodowego – umowy międzynarodowe wielostronne i dwustronne oraz prawo zwyczajowe	1) regulacja pośrednia (normy kolizyjne), 2) regulacja bezpośrednia (normy merytoryczne)

§ 4. Porównanie prawa prywatnego międzynarodowego z innymi dziedzinami prawa

I. Prawo prywatne międzynarodowe a prawo międzynarodowe publiczne

6 Prawo prywatne międzynarodowe jako dziedzina złożona i – jak już wspomniano – o kontrowersyjnym charakterze, jest również dziedziną charakteryzującą się licznymi analogiami z innymi dziedzinami prawa. Jedną z nich jest prawo międzynarodowe publiczne. Pierwsze z podobieństw dotyczy oczywiście nazwy, inne zależą od przyjęcia nacjonalistycznej lub uniwersalistycznej koncepcji prawa prywatnego międzynarodowego. „Międzynarodowe” w ujęciu prawa publicznego oznacza raczej „międzypaństwowe”, czyli prawo regulujące stosunki między państwami. W ujęciu prawa prywatnego międzynarodowego są to stosunki wykraczające poza terytorium jednego państwa – eksterytorialne lub zawierające element obcy.

Z całą pewnością jednak obie dziedziny regulują stosunki o charakterze międzynarodowym. Jeżeli analizować charakter stosunków regulowanych przez prawo prywatne międzynarodowe – są to, w szerokim rozumieniu, stosunki cywilnoprawne. Charakteryzuje je równość stron stosunku, brak podporządkowania jednej strony stronie drugiej. Prawo międzynarodowe publiczne mieści się w grupie praw publicznych, których domeną jest przyjęcie priorytetu państwa w jego relacjach z osobami. Nie ma więc tutaj miejsca na równość stron. Oczywiście, trudno zakładać, że celem tego prawa jest kształtowanie cywilnoprawnych stosunków między obywatelami państwa, jednak może ono

w pewien sposób wpływać na kształtowanie statusu prawnego osoby. W końcu jednym z działów prawa jest międzynarodowa ochrona praw człowieka, w tym m.in. ochrony własności czy też prywatności. W zakresie prawa międzynarodowego publicznego wchodzi również akty prawne regulujące status prawny cudzoziemców, jak również odnoszące się do sfery obywatelstwa lub jego braku.

Wspólne dla obu praw są również podstawy teoretyczne i aksjologiczne. Nie można jednak zakładać, że prawo prywatne międzynarodowe powstało na podstawie zasad właściwych dla prawa międzynarodowego publicznego (choć takie teorie pojawiły się w doktrynie). Jednak przyjęcie zasady równoważności systemów prawnych wszystkich państw (charakterystycznej dla prawa kolizyjnego) wynika m.in. z zasady suwerenności państw (charakterystycznej dla prawa międzynarodowego publicznego). Samą możliwość stosowania obcego prawa próbowano uzasadnić celami współpracy państw w ramach społeczności międzynarodowej, która rządzi się tzw. **zasadami prawa międzynarodowego (publicznego)**. Zwane są one **zasadami podstawowymi** i mają charakter bezwzględnie obowiązujący, czyli stanowią *ius cogens*. Wywodzone są z prawa zwyczajowego. Przyjmuje się, że nie ma wyczerpującego i zamkniętego ich katalogu. Zostały określone w Kartie Narodów Zjednoczonych z 26.6.1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 ze zm.), w szerszym zakresie w Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych 2625 (XXV) – deklaracji zasad prawa międzynarodowego regulujących przyjazne stosunki i współpracę między państwami, zgodnie z Kartą NZ z 24.10.1970 r. [A/RES/2625 (XXV)] i najszerzej w Akcie Końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie z 1.8.1975 r. Znajdują się tam zasady:

- 1) suwerennej równości, poszanowania praw wynikających z suwerenności;
- 2) powstrzymania się od groźby użycia siły lub jej użycia;
- 3) nienaruszalności granic;
- 4) integralności terytorialnej państw;
- 5) pokojowego załatwiania sporów;
- 6) nieingerencji w sprawy wewnętrzne;
- 7) poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności, włączając w to wolność myśli, sumienia, religii lub przekonań;
- 8) równouprawnienia i prawa narodów do samostanowienia;
- 9) współpracy między państwami;
- 10) wykonywania w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

Zasady te dotyczą obowiązków suwerennych państw względem siebie, wynikających z ich współistnienia. Oczywiście bezpośrednio nie dotyczą przed-

miotu zainteresowania prawa prywatnego międzynarodowego. Przyjmuje się jednak, że wspólne dla obu praw międzynarodowych są cztery zasady:

- 1) suwerennej równości państw;
- 2) poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności;
- 3) równouprawnienia narodów;
- 4) współpracy między państwami.

Oprócz powyższych analogii, prawa te różnią się od siebie w znacznym stopniu. Prawo międzynarodowe, określane wcześniej jako *ius gentium*, czyli prawo narodów, definiowane jest jako zespół norm regulujących stosunki wzajemne między państwami oraz organizacjami międzynarodowymi i innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych mającymi zdolność do działania w stosunkach międzynarodowych (*R. Bierzanek, J. Symonides*). Prawo prywatne reguluje natomiast stosunki między osobami fizycznymi i prawnymi. Zbieżność w kwestii podmiotów może tutaj występować w ramach pewnej bardzo ograniczonej kompetencji jednostek do działania w płaszczyźnie prawa międzynarodowego publicznego. Sprowadza się ona głównie do możliwości egzekwowania praw zagwarantowanych przez państwo przed sądami międzynarodowymi. Natomiast kompetencje jednostek (osób fizycznych lub prawnych) w świetle prawa prywatnego międzynarodowego nigdy nie sprowadzają się do dochodzenia jakichkolwiek praw przed sądem międzynarodowym. Trudno zakładać bowiem, że prawo to nadaje jakieś prawa. Jego rolą jest regulowanie kolizji między prawami. Kolizje te są w największej mierze rozstrzygane przez sądy, ale nigdy międzynarodowe. Poza tym, we współczesnych stosunkach międzynarodowych coraz częściej odnotowuje się obecność potężnych korporacji międzynarodowych jako podmiotów tych stosunków, a często decydentów w sprawach, w których ich równoprawnymi partnerami są państwa i organizacje międzynarodowe. Możliwe jest zatem, aby korporacje te stały się także podmiotami prawa międzynarodowego publicznego, co zbliży to prawo w sferze podmiotowości do prawa kolizyjnego, którego podmiotami są osoby prawne, ale także inne jednostki organizacyjne niemające podmiotowości prawnej.

Oba prawa różnią się źródłami. Katalog źródeł prawa międzynarodowego publicznego został określony w art. 38 Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienia ustanawiającego Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych z 26.6.1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 ze zm.). Przyjęto w nim:

Trybunał, którego funkcją jest rozstrzygać zgodnie z prawem międzynarodowym przedłożone mu spory, stosuje:

- a) konwencje międzynarodowe bądź ogólne, bądź partykularne, ustanawiające normy wyraźnie uznane przez państwa spór wiodące,

- b) zwyczaj międzynarodowy, jako dowód ogólnej praktyki przyjętej za prawo,
- c) ogólne zasady prawa, uznane przez narody cywilizowane,
- d) z zastrzeżeniem postanowień art. 59, orzeczenia sądowe i poglądy posiadających najwyższe kwalifikacje pisarzy różnych narodów w zakresie prawa międzynarodowego, jako pomocniczy środek ustalania norm prawa.

Dodatkowo jako źródło prawa traktowane są wiążące państwa, abstrakcyjne uchwały organizacji międzynarodowych. Jeśli przyjąć szerokie ujęcie prawa prywatnego międzynarodowego, tworzą je w dużej mierze źródła pochodzenia międzynarodowego, a więc umowy międzynarodowe i prawo zwyczajowe. Trzeba jednak przyjąć, że prawo to pozostaje częścią prawa wewnętrznego i podstawowymi jego źródłami są akty prawne pochodzenia krajowego.

Warto zauważyć, że kreowanie reguł prawa prywatnego międzynarodowego przez ustawodawcę odzwierciedla w pewnym stopniu politykę zagraniczną państwa. To samo dotyczy stanowiska państw w kwestii unifikacji pewnych zagadnień kolizyjnych. W pewnym sensie zbliża to do siebie oba prawa międzynarodowe.

Przykład: Polityka międzynarodowa Polski w czasach funkcjonowania bloku wschodniego przekładała się również na prawo międzynarodowe prywatne. Polska w owym czasie zawarła z państwami bloku wschodniego liczne umowy dwustronne o pomocy prawnej, zawierające normy kolizyjne. Takie umowy zawierane były także z państwami arabskimi, ponieważ wynikało to z polityki całego bloku wschodniego, natomiast umowy z państwami zachodnimi należały do rzadkości. W tym wypadku potrzeba wprowadzenia dwustronnych rozwiązań kolizyjnych podyktowana była polityką, ale w historii zdarzały się także intencje zdecydowanie bardziej merkantylne. Przykładowo potrzebę pozyskania jak największych funduszy na rozwój gospodarki z transakcji zagranicznych odzwierciedlały koreańskie przepisy kolizyjne. W wyniku specjalnego amerykańskiego programu powstałego po zakończeniu wojny w Korei Południowej, możliwe stało się oddanie do adopcji właściwie nieograniczonej liczby koreańskich sierot wojennych. Wyrazem współpracy międzynarodowej między Koreą Płd. a Stanami Zjednoczonymi było wprowadzenie rozwiązania ułatwiającego postępowanie adopcyjne. Polegało ono na tym, że mały Koreańczyk po wpłaceniu określonej kwoty przez potencjalnych amerykańskich przysposabiających wyjeżdżał do Stanów Zjednoczonych, gdzie po określonym czasie sąd amerykański orzekał o przysposobieniu na podstawie własnego prawa materialnego i procedury. Oznaczało to, że tak koreańskie, jak i amerykańskie przepisy jurysdykcyjne i kolizyjne dostosowane zostały do celu szybkiego i sprawnego pozyskania dzieci do adopcji (amerykańskie) oraz uzyskania jak największych środków pieniężnych z adopcji (koreańskie).

II. Prawo prywatne międzynarodowe a międzynarodowe prawo postępowania cywilnego i prawo cywilne

Międzynarodowe prawo postępowania cywilnego stanowi odpowiednik postępowania cywilnego w płaszczyźnie międzynarodowej. Reguluje stosunki

powstające w wyniku wszczęcia postępowania cywilnego w związku ze sprawą z elementem zagranicznym. W Polsce dziedzina ta traktowana była przez wiele lat jako jedna z części postępowania cywilnego. Obecnie istnieją tendencje do wyodrębnienia jej jako osobnej dziedziny prawa.

Zarówno prawo prywatne międzynarodowe, jak i międzynarodowe prawo postępowania cywilnego składa się z norm jurysdykcyjnych, które są normami kolizyjnymi. Wśród norm międzynarodowego prawa postępowania cywilnego znajdują się normy wyznaczające zasięg jurysdykcji krajowej. Polski sąd będzie miał możliwość skorzystania z norm prawa prywatnego międzynarodowego tylko wówczas, jeśli okaże się, że jest właściwy do rozpoznania sprawy. Problem, zwany właściwością sądów w stosunkach wewnętrznych, nosi tutaj miano jurysdykcji krajowej. Międzynarodowe prawo postępowania cywilnego zajmuje się także zagadnieniami związanymi zarówno z przebiegiem i zakończeniem postępowania w sprawach z elementem zagranicznym, jak i skutecznością rozstrzygnięć, wydanych w jednym państwie na terytorium państwa drugiego (uznawaniem i wykonywaniem orzeczeń zagranicznych). Przepisy odnoszące się do tych zagadnień znajdują się w Kodeksie postępowania cywilnego, w jego części czwartej, w art. 1096–1153²⁵ (a nawet dalszych artykułach dotyczących sądów polubownych, w szczególności – art. 1154–1160 – przepisy ogólne dotyczące sądów polubownych, art. 1180–1182 – właściwość sądów polubownych oraz art. 1212–1217 – uznawanie i stwierdzanie wykonalności wyroków sądów polubownych i ugód przed nimi zawieranych).

Tradycją systemów prawnych *common law* jest włączenie przepisów dotyczących niektórych zagadnień międzynarodowego prawa postępowania cywilnego do prawa prywatnego międzynarodowego. Przyjmuje się tam, że normy zawarte w prawie prywatnym międzynarodowym mają do spełnienia trzy funkcje. Po pierwsze, mają rozstrzygnąć co do krajowej jurysdykcji w sprawie z elementem obcym. Po drugie, mają wskazać prawo właściwe do rozstrzygnięcia sprawy, po trzecie zaś – określić zakres możliwości uznawania i wykonywania orzeczeń obcych sądów.

Jeśli przyjrzeć się zakresowi oraz podmiotom prawa prywatnego międzynarodowego oraz prawa cywilnego, można stwierdzić, że są one takie same. Uzasadnione wydaje się również twierdzenie, że prawo prywatne międzynarodowe jest to prawo cywilne w płaszczyźnie międzynarodowej. Natomiast wśród norm prawa cywilnego **nie ma norm o charakterze kolizyjnym** i na tym polega główna **różnica** między tymi prawami. Prawo cywilne służy rozstrzygnięciu sprawy w sposób bezpośredni, w przeciwieństwie do rozstrzygnięcia pośredniego, jakie zapada w wyniku zastosowania normy kolizyjnej. Rozstrzygnięcie